

**SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI „ȚARA BÂRSEI” – 19-20 MAI 2011
„RELAȚII INTERCULTURALE ÎN SECOLELE XIX-XX”**

Thomas ȘINDILARIU

**ILUMINISM ȘI FRANCMASONERIE LA BRAȘOV.
LOJA „LA CELE TREI COLOANE”¹**

Francmasoneria secolului al XVIII-lea nu poate fi înțeleasă fără includerea influenței iluminismului și a idealului umanității asupra epocii. În ciuda importanței pe care secolul al XVIII-lea l-a avut pentru revoluționarea gândirii și dezvoltarea cunoștințelor științifice la scară europeană, societatea și viața cotidiană erau încă puternic ancorate în tradiția medievală. Stările în calitatea lor de corporațiuni sociale, politice, în Transilvania nu în ultimul rând și etnice, divizau societatea. Chiar și la nivelul elitelor stărilor-națiune din Transilvania, granițele existente între acestea erau practic de nepătruns până la mijlocul secolului al XVIII-lea.²

În aceste circumstanțe francmasoneria dezvoltă un simbolism, un vocabular alegoric al iluminismului. Prin crearea unui spațiu secret – istoricul Reinhardt Koselleck îl numește „*Arcanum*” – oferă posibilitatea de dezvoltare a unei noi ordini sociale în cadrul lojelor, bazate pe idealul frăției. În combinație cu atitudinea elitistă a membrilor se conturează un spațiu social important pentru cultivarea unor atitudini moderne, iluministe, ce treptat câștigă influență în domeniul public.³

Încă moștenitor de tron, Frederic al II-lea de Prusia a fost primit în 1738 la Braunschweig într-o lojă francmasonă, la numai un an de la întemeierea primei loje în cadrul teritoriilor germane, anume a lojei Absalom din Hamburg (1737). Intrarea lui Frederic în ordinul francmason a contribuit mult la răspândirea ideii francmasonerie în cadrul teritoriilor germane, fapt ce se remarcă și prin creșterea substanțială a numărului de loje, chiar și în teritoriile habsburgice. În acest context, lojei „*Zu den Drei Weltkugeln*” (Loja celor Trei Globuri) din Berlin, înființată în 1740, îi revine o importanță supraregională.⁴

Perioada domniei Mariei Tereza (1740-1780) este marcată de conflictul pruso-austriac. În acest context capătă importanță o posibilă concurență pentru Frederic în domeniul francmasonerie reprezentat de Francisc Stefan de Lothringen, soțul Mariei Tereza. Acesta intră în legătură cu francmasoneria deja în 1731. Prima lojă din Viena, „*Aux trois Canon*” (1742-1743) era concepută ca mare lojă națională însă a fost desființată înainte ca Francisc Stefan să ocupe postul de Mare Maestru rezervat lui. Acest eșec marchează sfârșitul unei atitudini protectoare a reprezentanților casei de Habsburg față de francmasonerie. Comportamentul lor până la interzicerea tuturor asociațiilor secrete în 1796 este unul pasiv, care acceptă în cele din urmă francmasoneria ca formă de socializare a elitei iluministe cu condiția întreruperii dependențelor externe impuse cu vehemență de Josif al II-lea în 1782.⁵ Rămâne de reținut faptul că primii ardeleni francmasoni atestați documentar făceau parte din

¹ Aspect aprofundat din monografia: Thomas Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen. 1749-1790. Die Loge „St. Andreas zu den drei Seeblättern” in Hermannstadt (1767-1790). Ihre Rolle in Gesellschaft, Kultur und Politik Siebenbürgens*, Kronstadt, Heidelberg, 2011 (= Veröffentlichungen von Studium Transylvanicum vol. 7).

² Thomas Șindilariu: *O încercare de a depăși segregarea pe stări a societății și un impuls pentru istoriografia critică a Transilvaniei. Loja francmasonică „St. Andreas zu den drei Seeblättern” din Sibiu*, în: Marius Eppel, Tudor Sălăgean (coord.), *Masoneria în Transilvania. Repere istorice*, ediția a 2-a, amplificată și revizuită, Cluj, 2009, pp. 32-46.

³ Reinhardt Koselleck, *Kritik und Krise. Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*, Freiburg, 1959, pp. 55ff.

⁴ Helmut Reinalter, *Die Freimaurer*, München, 2000, p. 12f.

⁵ Thomas Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen*, pp. 51-70.

numita lojă „*Aux trois Canon*” din Viena. Din lista numelor cunoscute se remarcă de exemplu Cancelarul Aulic Gabriel Bethlen sau Samuel von Brukenthal.⁶

Atestarea documentară a primei loje francmasonice în Brașov în anul 1749 relevă valabilitatea condițiilor cadru a istoriei francmasonice a epocii: brașoveanul Martin Gottlieb Seuler von Seulen (1730-1772), sas și de confesiune evanghelică devenise, în 1749, în timpul studiilor universitare la Jena, membrul unei loje. În același an îl găsim în rândurile lojei „*Zu den Drei Weltkugeln*” din Berlin, de unde obține permisiunea de a înființa o lojă simbolică (*Zu den Drei Säulen/La cele Trei Coloane*) și una scoțiană (*Zu den Vier Monden/La cele patru Luni*). Conform informațiilor existente loja brașoveană a fost prima înființată în Transilvania.⁷

Nu dispunem de dovezi documentare din care ar reieși că Martin Seuler, conform permisiunii obținute la Berlin, a înființat cu certitudine o lojă în anul 1749 sau în următorii ani. Cele mai consistente informații legate de loja brașoveană se găsesc în volumul trei al istoriei francmasoneriei din Austro-Ungaria scrisă în cinci volume de Lajos Abafi/Ludwig Aigner – o lucrare foarte detaliată dar nefinalizată.⁸ Având în vedere schimbările uneori radicale în peisajul arhivistic sibian și brașovean după 23 august 1944⁹, nu este de mirare că din documentele de arhivă referitoare la loja brașoveană folosite de Abafi am putut identifica doar unul singur în cadrul numeroaselor documente referitoare la loja din Sibiu, care fac parte din colecția Brukenthal la Arhivele Naționale din Sibiu. Totuși, două diplome emise de loja brașoveană în 1782 pentru Samuel Joseph von Seulen,¹⁰ fiul întemeietorului lojei, par să nu fi stat la dispoziție lui Abafi. Din convorbirile pe care le-am avut în 2004 cu Alfred Prox, ultimul custode al Muzeului Săsesc al Țării Bârsei, am reținut faptul că muzeul deținea în jurul anului 1940 o ladă cu documente și obiecte provenite de la loja „*Zu den drei Säulen*” reînființată în 1875.¹¹ Nu deținem informații dacă această ladă și mai ales conținutul ei fac parte din patrimoniul moștenit de vechiul Muzeu Regional Brașov/Stalin.

Istoria lojei brașovene bazată pe documente începe cu venirea lui Joseph Franz Sulzer la Brașov. Elvețian de origine și de religie catolică Sulzer demisionase în 1773 din funcția de auditor și colonel din Regimentul de Infanterie Lattermann.¹² Căsătorit probabil din 1766 cu Johanna von Drauth, fiica senatorului brașovean Joseph von Drauth,¹³ Sulzer este chemat în 1776 de către domnitorul Alexandru Ipsilanti la București, cu scopul de a întemeia o școală de Drept.¹⁴ Proiectul, ca și visul lui Sulzer de a întemeia o universitate la București, a fost abandonat din motive neclare. Un oarecare rol se pare că a jucat și faptul că soția lui Sulzer o deranja pe soția domnitorului.¹⁵ În ciuda eșecului, Sulzer publică în 1781-1782 la Viena în trei volume, însumând 1.716 pagini, opera sa principală: „*Istoria Daciei transalpine, referitoare la Țara Românească, Moldova și Basarabia*”.¹⁶ Există un

⁶ Thomas Șindilariu, *Rolul francmasoneriei în începuturile carierei lui Samuel von Brukenthal. O necunoscută în biografia sa*, în: Daniel Nazare, Ruxandra Nazare, Bogdan Popovici (coord.), „In honorem Gernot Nussbächer”, Brașov, 2004, pp. 309-312.

⁷ Thomas Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen*, pp. 100-105.

⁸ Lajos Abafi, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn*, 5 vol., Budapesta, 1890-1899, vol. 3, pp. 259-266, vol. 5, pp. 342-344.

⁹ Thomas Șindilariu, *Kriegsverluste, Wiederaufbau und Enteignung. Zur Archivgeschichte der Honterusgemeinde in Kronstadt ab 1944*, în „*Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*” 28 (2005), pp. 40-56.

¹⁰ Arhivele Naționale Sibiu: Colecția Brukenthal A (6-8), nr. 81, din 1782.

¹¹ Nestorescu-Bălcești, Horia, *Ordinul masonic român*, București, 1993, p. 10.

¹² Joseph Franz Trausch; Friedrich Schuller; Hermann A. Hienz (coord.), *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*, 9 vol., Kronstadt, Hermannstadt, Köln, Weimar, Wien, 1868-2004, vol. 3, p. 342.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc oameni și înfăptuiri. Ediție anastatică*, București 1999, p. 825.

¹⁵ Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist: der Walachei, Moldau und Bessarabiens*, 3 vol. Wien 1781-1782, vol. 3, pp. 79-81.

¹⁶ *Ibidem*.

manuscris needitat de 440 de pagini, referitor la ce istorie inițial urma să facă parte din volumele publicate până în 1782.¹⁷

În 1777 îl găsim pe Sulzer la Brașov preocupat de reorganizarea lojei „*Zu den Drei Säulen*”. În 1778, după consolidarea lojei, Sulzer ocupând funcția de maestru de scaun începe tratative cu loja sibiană „*St. Andreas zu den drei Seebblättern*” pentru a intra în obediența acesteia.¹⁸ Tratatul a fost încheiat în 24 iunie 1778.¹⁹ În ciuda renunțării la taxe regulate și periodice care le reveneau sibienilor din superioritatea lor ca lojă față de brașoveni, plata unică a unei contribuții a rămas inevitabilă: 20 de ducați imperiali trebuiau să fie achitați – o sumă substanțială. Probabil concomitent cu primirea tânărului Seuler în lojă aceasta și-a amintit de înțâietatea ei față de loja sibiană, înființată abia în 1767. S-a aprins aici o dispută care a ținut până în 1779 și a cărei sfârșit nu este documentată în mod satisfăcător, însă indiciile existente conturează o înțelegere pe cale amiabilă, ce însemna un câștig de prestigiu pentru loja brașoveană. De altfel cele două diplome emise în 1782 pentru Joseph von Seulen fac referire și la funcționarea lojei la Brașov încă din jurul anului 1750.

Loja din Brașov participă la ridicarea lojei provinciale transilvane în 1782, se unifică cu loja din Miercurea Ciuc, respectiv Târgu Secuiesc în 1784 și se dizolvă în urma patentului represiv față de francmasonerie emis de Josif al II-lea în 1786.²⁰

În baza mai multor surse am întocmit un tabel al membrilor lojei „*Zu den Drei Säulen*” ce cuprinde un număr total de 35-37 persoane.²¹ 8-10 persoane pot fi identificate ca foști membri ai lojei din Târgu Secuiesc, care foarte probabil au participat mai rar la ședințele lojei din Brașov. În ce privește creșterea numărului de membri, loja din Brașov poate fi comparată doar pentru perioada 1777-1779 cu cea din Sibiu. Funcția de capitală administrativă a Transilvaniei,²² pe care Sibiul o îndeplinea în acea perioadă, și prin aceasta numărul mult mai mare de funcționari publici și militari dar și de reprezentanți ai elitei nobile maghiare existenți la Sibiu, a accelerat începând din 1780 cu mult creșterea numerică a lojei sibiene față de cea din Brașov.²³ La Sibiu se consemnează până în 1790 un număr total de 278 de membri – fapt ce este consemnat de istoriografie pe bună dreptate ca cea mai puternică manifestare numerică a curentului iluminist din Transilvania.²⁴

Făcând abstracție de membrii militari staționați în Secuime, încercăm o caracterizare socială a lojei. Din punct de vedere etnic predomină elementul german, chiar cel sășesc. Spiritul toleranței specific epocii se remarcă prin apartenența a cinci preoți: doi evanghelici, unul ortodox, doi catolici. Ponderea militarilor este cu cinci persoane mai scăzută față de situația existentă la Sibiu. În schimb este de remarcat dominația reprezentanților din administrația orășenească, nouă persoane, din care nu mai puțin de șapte senatori! Merită consemnată și apartenența a doi simpli cetățeni, deoarece acest lucru nu este întâlnit la Sibiu. Prezența a trei medici în rândurile lojei evidențiază răspândirea accentuată a francmasoneriei la reprezentanții acestei meserii. Printre ei se numără doctorul brașovean Joseph Benjamin Barbenius, medicul oficial din Trei Scaune, care a contribuit prin lucrările sale la descoperirea izvoarelor de apă minerală din regiune pentru tratarea medicală.²⁵

De interes pentru istoriografia română sunt următoarele nume: Dimitrie Eustatievici și Constantin Ipsilanti. Eustatievici a fost unul dintre cei mai importanți intelectuali ai epocii născuți în

¹⁷ Trausch, vol. 3, p. 343.

¹⁸ Abafi, vol. 3, p. 261.

¹⁹ Arhivele Naționale Sibiu: Colecția Brukenthal A (6-8), nr. 30, din 1778.

²⁰ Thomas Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen*, pp. 81-119.

²¹ *Ibidem*, anexa IX.

²² Angelika, Schaser, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială. Importanța edictului de concivitate pentru orașul Sibiu*, Sibiu, 2000, pp. 173-198.

²³ Thomas Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen*, pp. 159-179.

²⁴ Zsolt Trócsányi, *Felvilágodás és ferenci reakció (1771-1830)*, în Béla Köpeczi (coord.), „Erdély története”, 3 vol., Budapest, 1986, pp. 1039-1193, p. 1068.

²⁵ Arnold Huttmann, *Medizin im alten Siebenbürgen. Beiträge zur Geschichte der Medizin in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 2000, p. 75.

Scheii Brașovului. Format la Kiev și la Halle intră în contact cu ideile iluministe ce explică și apartenența sa la loja din Brașov. Școala de piatră din incinta Bisericii Sf. Nicolae se construiește datorită inițiativei sale pentru strângerea de fonduri. Ca secretar episcopal în perioada 1762-1786 și din 1788 ca inspector pentru școlile ortodoxe din Transilvania, Eustatievici se angajează timp de o viață pentru îmbunătățirea educației școlare.²⁶

Mențiunea de beizade în cazul lui Ipsilanti îl identifică ca fiul domnitorului din Țara Românească, Alexandru Ipsilanti (1774-1782). Apartenența la loja brașoveană contribuie la explicarea tendințelor iluministe din domniile lui Constatin Ipsilanti în Moldova și Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea.²⁷

În cetatea Brașovului exista în secolul al XVIII-lea o graniță invizibilă, ce delimita taberele aproape egale la număr a catolicilor și a evanghelicilor.²⁸ Recatolicizarea promovată de Habsburgi mai întâi cu forța, mai mult sau mai puțin ascunsă, și apoi cu metode mai rafinate, a schimbat Cetatea Brașovului dintr-un bastion evanghelic într-o societate preponderent germană divizată însă din punct de vedere confesional.²⁹ Impunerea proporției geometrice, adică a parității confesionale în conducerea orașului între catolici și acatolici (evanghelici) a sporit înclinația la oportunism confesional mai ales în rândul funcționarilor mai puțin calificați, fapt din care s-au născut numeroase probleme, după cum relatează Herrman referitor la celebrul caz de corupție a fraților convertiți Cloos von Cronenthal.³⁰ Pentru stabilirea legăturii între lojă și sfera politică a orașului ar fi necesar cunoașterea apartenenței confesionale a funcționarilor, ce este mult prea rar menționată în documentele francmasonice. Tentativa lui Sulzer, conducătorul lojei, de a deveni în 1782 jude-primar al Brașovului ridică întrebarea în ce măsură loja era un for al susținerii reciproce a neobrașovenilor catolici cu ambiții de carieră. Consemnarea confesiunii evanghelice la trei senatori relativizează această interpretare și evidențiază totodată necesitatea aprofundării cercetării.

Pentru istoria locală nu au fost atât de importante bănuirea de conspiraționism a francmasoneriei, nici ritualurile lor ample în parte ezoterice, ci faptul că s-a reușit înființarea unui for de întâlnire a unor reprezentanți de vârf a tuturor etniilor regiunii. Baza acestui fenomen, iluminismul și idealul umanității, era capabilă să găsească valorile comune dincolo de segregarea societății în stări politice, etnice și sociale. Totodată experiența de autoorganizare cetățenească prin aplicarea metodei birocratice într-un cadru privat dă naștere *mutatis mutandi* la multitudinea de asociațiuni civile din secolul al XIX-lea – în cazul Sibiului am putut elucida rolul francmasoneriei în acest sens prin exemple concrete mai ales din domeniul societăților științifice.³¹ Iar la Brașov aceste impulsuri sunt concretizate deja în 1789 de Societatea germană de lectură (Lese-Kabinett), ce la rândul ei reprezintă un fenomen tipic european al recepției evenimentelor revoluționare din Franța. Societatea de lectură a existat la Brașov până la 3 august 1798, când a fost interzisă în contextul reacțiunii intensificate de administrația împăratului Francisc al II-lea.³²

²⁶ Lucian Predescu, p. 311; Vasile Șelaru, *Istoria literaturii din Țara Bârsei de la origini până în prezent*, Brașov, 2010, pp. 410-412.

²⁷ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, București, 1972, p. 74f., 104.

²⁸ Pentru 1839 există date conform cărora în Cetatea Brașovului locuiau 3.822 evanghelici și 2.337 catolici. Vezi: Harald Roth, *Kronstadt in Siebenbürgen. Eine kleine Stadtgeschichte*, Köln, Weimar, Wjen, 2010, p. 173.

²⁹ Silvia Popa, *Sachsen und „Teutsche“: Kronstadt und seine „unsichtbare Grenze“ im 18. Jahrhundert*, în Bernhard Heigl; Thomas Șindilariu (coord.): „Kronstadt und das Burzenland. Beiträge von Studium Transylvanicum zur Geschichte und Kultur Siebenbürgens“, Kronstadt, Heidelberg, 2011, pp. 9-22.

³⁰ Thomas Șindilariu, *Einführung*, în: Bernhard Heigl, Thomas Șindilariu (coord.): „George Michael Gottlieb von Herrmann, Das alte Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800“, Köln, Weimar, Wien, 2010, pp. VII-VIII.

³¹ Thomas Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen*, pp. 132-144.

³² Heinrich Polonyi, *Das „Deutsche Kasino“ in Kronstadt. Zur Geschichte des Kronstädter Lese- und Geselligkeitsvereins kurz „Deutsches Kasino“ genannt*, în „Siebenbürgisch-sächsischer Hauskalender. Jahrbuch“, 16 (1971), pp. 97-110.

Aufklärung und Freimaurerei in Kronstadt. Die Loge „Zu den drei Säulen“ Zusammenfassung

Der Beitrag ordnet zunächst die Existenz einer Freimaurerloge in Kronstadt in zweierlei Hinsicht ein: im Rahmen der freimaurerischen Entwicklungsgeschichte und der prägenden Rolle Friedrich II. von Preußen darin, schließlich in gesellschaftlicher Hinsicht, wo dem „Arkanum“ der Logen nicht nur die Rolle der Überwindung sozialer sondern auch ethnischer Verschiedenheit in Siebenbürgen zukam.

Martin Gottlieb Seuler von Seulen erhielt 1749 von der Berliner Loge „*Zu den Drei Weltkugeln*“ die Erlaubnis, in Kronstadt eine Loge zu gründen. In welchem Maße dem Taten folgten, lässt sich bis 1777 quellenmäßig nicht nachvollziehen. Prägend für die Logengeschichte als Meister vom Stuhl ist ab 1777 der katholische Neukronstädter Schweizer Herkunft, Franz Joseph Sulzer, der als Historiker überregionale Bedeutung erreichte. Unter seiner Führung gelang es der Kronstädter Loge auf Grund ihres Alters sich aus der Unterordnung der erst 1767 gegründeten Loge von Hermannstadt zu lösen und eine gleichrangige Position einzunehmen, ehe sie aufgrund kaiserlicher Verordnung 1786 ihre Tätigkeit einstellte.

Die Mitgliederstruktur weist eine feste Verankerung in der deutschen und siebenbürgisch-sächsischen Führungselite der Stadt mit etwa gleicher Anzahl von evangelischen und Katholischen Vertretern auf. Darüber hinaus ist die Loge auch für den rumänischen Kontext wichtig, da ihr der orthodoxe bischöfliche Sekretär und spätere Schulinspektor Dimitrie Eustativici und der spätere Herrscher in der Moldau und der Walachei, Constantin Ipsilanti angehörten.